

**Узагальнення судової практики
щодо розгляду справ по цивільних справах окремого провадження
за 1 півріччя 2017 року**

Лугинським районним судом Житомирської області на виконання заходів, передбачених планом роботи суду на 2-е півріччя 2017 року проведено узагальнення судової практики щодо розгляду цивільних справ окремого провадження за 1 півріччя 2017 року на підставі статистичної звітності за 1 півріччя 2017 року.

Окреме провадження - це вид неспортивного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи, або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Суд розглядає в порядку окремого провадження справи про:

- 1) обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи;
- 2) надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності;
- 3) визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою;
- 4) усиновлення;
- 5) встановлення фактів, що мають юридичне значення;
- 6) відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі;
- 7) передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність;
- 8) визнання спадщини від умерлої;
- 9) надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- 10) примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу;
- 11) розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб.

У порядку окремого провадження розглядаються також справи про надання права на шлюб, про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей, за заявою будь-кого з подружжя, якщо один з нього засуджений до позбавлення волі, про встановлення режиму окремого проживання за заявою подружжя та інші справи у випадках, встановлених законом.

У випадках, встановлених пунктами 1, 3, 4, 9, 10 частини другої ст.234 ЦПК України, розгляд справ проводиться судом у складі одного судді і двох народних засідателів.

За даними судової статистики за 1 півріччя 2017 року в провадженні Лугинського районного суду Житомирської області перебувала 21 справа окремого провадження (2 залишок та 19 надійшло), із яких 16 справи розглянуто, з них з ухваленням рішення про задоволення заяви 14, залишено заяву без розгляду 1, залишок справ на кінець звітного періоду 5.

Найбільш питому вагу (20) справ окремого провадження становили справи про встановлення фактів, що має юридичне значення: з них перебувало в провадженні 20 справ, розглянуто 15, з них з ухваленням рішення 14, залишено заяв без розгляду 1, залишок справ на кінець звітного періоду 5.

Також надійшла 1 справа, що виникає із сімейних правовідносин – про надання права на шлюб, яка була розглянута з винесенням рішення про задоволення вимог.

Окреме провадження - це самостійний вид цивільного судочинства, у якому суд при розгляді безспірних справ встановлює юридичні факти або обставини з метою захисту охоронюваних законом інтересів громадян і організацій.

Кожна із категорій справ окремого провадження має певні особливості, але для них характерні спільні ознаки:

- у порядку окремого провадження може вирішуватися спір про факт, про стан, але не спір про право цивільне;
- мета судового розгляду - встановлення наявності або відсутності факту;
- факт, що встановлюється судом у порядку окремого провадження, повинен мати юридичне значення;

- факт повинен мати безспірний характер. Якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження виникає спір про право, який вирішується в порядку позовного провадження, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах (ч. 6 ст. 235 ЦПК України);

- закон у більшості випадків точно встановлює коло осіб, які можуть порушити справу (статті 237, 260, 269, 274 ЦПК України);

- справи окремого провадження розглядаються судом за участю заявника, заінтересованих осіб або організацій (справи порушуються заявою, а тому - немає позовної заяви, немає і позову; немає сторін, тому що не вирішується спір про право, а є заявники, заінтересовані особи).

- немає окремих інститутів і категорій, властивих позовному провадженню (співучасті, зустрічного позову, забезпечення позову, мирової угоди, третіх осіб).

Судовий розгляд кожної категорії справ окремого провадження має свої істотні особливості.

За загальним правилом всі справи окремого провадження розглядаються суддею одноособово. Що стосується справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою, усиновлення, надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку, обов'язкову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу, то вони розглядаються судом у складі одного судді і двох народних засідателів.

Судові рішення у справах окремого провадження не підлягають примусовому виконанню. Вони є підставою для оформлення майнових або особистих немайнових прав громадян.

Окреме провадження - це один з трьох видів проваджень у суді першої інстанції, де розглядається визначене судом коло справ, загальною рисою яких є відсутність у них спору про право і метою яких є встановлення юридичного факту або стану.

Порівняно з позовним провадженням, розглядаючи справи окремого провадження, суд зобов'язаний вживати заходів щодо всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин справи.

З метою з'ясування обставин справи суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази.

Справи окремого провадження розглядаються за загальним правилом у тому ж порядку, що і справи позовного провадження. Однак відсутність в них спору про право цивільне обумовлює встановлення для них деяких особливостей. Справи окремого провадження порушуються не інакше, як за заявою, яка містить вимогу до суду, а, отже, окреме провадження - непозовне і одностороннє, воно не містить ні матеріально-правових вимог, ні адресатів такої вимоги.

Саме односторонність форми окремого провадження і визначає всі інші особливості. На відміну від позовного, окреме провадження не ґрунтується на принципі змагальності та відрізняється від позовного провадження межами судового розгляду.

Безспірне одностороннє окреме провадження характеризується і такою особливістю, як обов'язкова участь в ньому заявника та заінтересованих осіб. Рішення суду по справі не набуває ознак винятковості. Обставини, встановлені рішенням суду у справі, яка розглядалася в порядку окремого провадження, можуть бути оспорені шляхом пред'явлення позову в загальному порядку.

Справи окремого провадження не можуть бути передані на розгляд третейського суду і закриття справи у зв'язку з укладенням мирової угоди.

Ст. 175 ЦПК України дає визначення мирової угоди. Мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на основі взаємних поступок і може стосуватися лише прав та обов'язків сторін та предмета позову. Оскільки дані інститути пов'язані зі спором про право цивільне, то відповідно, в окремому провадженні вони застосовуватися не можуть.

Якщо під час розгляду справи в порядку окремого провадження виникає спір про право, який вирішується в порядку позовного провадження, суд залишає заяву без розгляду й роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах.

Відповідно до п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України N 5 від 31.03.95 р. "Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення" в порядку окремого провадження розглядаються справи про встановлення фактів, якщо встановлення факту не пов'язується з наступним вирішенням спору про право.

Законодавцем встановлено загальне правило, що при ухваленні судом рішення судові витрати не відшкодовуються, якщо інше не встановлено законом. Розмір судового збору у даних категоріях справ, оскільки не має спору про право цивільне, встановлено відповідно до Закону України «Про судовий збір».

За заявою особи, яка досягла 16 років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо суд встановить, що це відповідає її інтересам (ч. 2 ст. 23 СК України). За рішенням суду може бути надане право на шлюб між рідною дитиною усиновлювача та усиновленою ним дитиною, а також між дітьми, які були усиновлені ним (ч. 4 ст. 26 СК України).

Найбільше Лугинським районним судом розглядалось справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення.

Факти, що мають юридичний характер, - це факти, з якими закон пов'язує виникнення, зміну або припинення правовідносин.

В ст. 256 ЦПК України наведений невичерпний перелік юридичних фактів, які можуть бути встановлені в судовому порядку.

В порядку окремого провадження розглядаються справи про встановлення фактів, якщо:

- згідно із законом такі факти породжують юридичні наслідки, тобто від них залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав громадян;
- чинним законодавством не передбачено іншого порядку їх встановлення;
- заявник не має іншої можливості одержати або відновити загублений чи знищений документ, який посвідчує факт, що має юридичне значення;
- встановлення факту не пов'язується з наступним вирішенням спору про право.

Заяви про встановлення фактів, що стосуються прав юридичних осіб, суду не підвідомчі і можуть розглядатися в порядку позовного провадження.

Факт родинних відносин між фізичними особами (п. 1 ч. 1 ст. 256 ЦПК) встановлюється в судовому порядку, коли цей факт безпосередньо породжує юридичні наслідки. Наприклад, якщо підтвердження такого факту необхідне заявникові для одержання в органах, що вчинюють нотаріальні дії, свідоцтва про право на спадщину, для оформлення права на пенсію у зв'язку з втратою годувальника.

Разом з тим для розгляду в порядку окремого провадження не може бути прийнята заява про встановлення факту родинних відносин, якщо заявник порушує справу з метою підтвердити в наступному своє право на жиле приміщення або на обмін жилого приміщення. У разі відмови у задоволенні вимог про визнання права на жилу площу або на обмін жилого приміщення заінтересована особа має право звернутися до суду з відповідним позовом.

Встановлення факту перебування особи на утриманні (п. 2 ч. 1 ст. 256 ЦПК) має значення для одержання спадщини, призначення пенсії або відшкодування шкоди. Одержання заявником заробітку, пенсії, стипендії, інших доходів не є підставою для відмови у встановленні факту перебування на утриманні, коли суд установить, що основним і постійним джерелом засобів до існування була для заявника допомога з боку особи, яка надавала йому утримання.

Видана відповідним органом довідка про те, що за його даними особа не перебувала на утриманні померлого, не виключає можливості встановлення в судовому порядку факту перебування на утриманні.

При вирішенні заяв про встановлення факту перебування на утриманні необхідно враховувати, що:

- за загальним правилом право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника мають непрацездатні члени сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні, за наявності в годувальника на день смерті страхового стажу, який був би необхідний йому для призначення пенсії по інвалідності, а в разі смерті пенсіонера або осіб в період проходження строкової військової служби - незалежно від тривалості страхового стажу (ст. 36 Закону "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" від 09.07.2003 р.).

- для встановлення факту перебування на утриманні з метою оформлення права на спадщину необхідно, щоб утриманець був неповнолітньою або непрацездатною особою, яка не була членом сім'ї спадкодавця, і перебувала на його утриманні не менше як п'ять років (ч. 2 ст. 1265 ЦК).

- для встановлення факту перебування на утриманні при відшкодуванні шкоди в разі втрати годувальника не має значення, чи перебував непрацездатний утриманець у родинних чи шлюбних відносинах із годувальником (ст. 1200, 1205, 1207 ЦК).

Факт каліцтва, якщо це потрібно для призначення пенсії або одержання допомоги по загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню (п. 3 ч. 1 ст. 256 ЦПК).

Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України, при застосуванні п. 3 ст. 256 ЦПК України, яким передбачено встановлення каліцтва на виробництві або у зв'язку з виконанням державних чи громадських обов'язків, якщо це потрібно для призначення пенсії або одержання допомоги по соціальному страхуванню, судам слід мати на увазі, що з дня введення в дію Закону "Про охорону праці" (з 24 листопада 1992 р.) справи про встановлення таких фактів не розглядаються в порядку окремого провадження. Питання, пов'язані із встановленням факту каліцтва на виробництві, коли з приводу цього виникає спір, а також якщо при каліцтві у зв'язку з виконанням державних чи громадських обов'язків призначається пенсія особам, які внаслідок цього стали інвалідами, вирішуються в порядку, встановленому для розгляду трудових спорів.

Відповідно до Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25.08.2004 р. N 1112, факт каліцтва та іншого ушкодження здоров'я на виробництві підтверджується актом про нещасний випадок, а в разі відмови власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу скласти останній акт чи незгоди потерпілого або іншої заінтересованої особи із змістом акта, питання вирішується в порядку, передбаченому законодавством про розгляд трудових спорів.

Відповідно до ч. 3, 4 ст. 22 Закону "Про охорону праці" у разі відмови роботодавця скласти акт про нещасний випадок чи незгоди потерпілого з його змістом питання вирішуються посадовою особою органу державного нагляду за охороною праці, рішення якої є обов'язковим для роботодавця. Рішення посадової особи органу державного нагляду за охороною праці може бути оскаржене у судовому порядку.

Дана категорія справ підлягає вирішенню в порядку позовного провадження.

Відповідно до п. 4 ст. 256 ЦПК суди можуть встановлювати факти реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу та усиновлення. Такі факти підлягають встановленню в порядку окремого провадження, якщо в органах реєстрації актів цивільного стану не зберігся відповідний запис чи відмовлено у його відновленні або ж він може бути відновлений лише на підставі рішення суду про встановлення факту реєстрації акта цивільного стану.

Відповідно до СК України державна реєстрація шлюбу встановлена для забезпечення стабільності відносин між жінкою та чоловіком, охорони прав та інтересів подружжя, їхніх дітей, а також в інтересах держави та суспільства. Державна реєстрація шлюбу проводиться урочисто і засвідчується Свідоцтвом про шлюб, зразок якого затверджує Кабінет Міністрів України.

Факт розірвання шлюбу реєструється в державному органі реєстрації актів цивільного стану.

Усиновлення здійснюється на підставі рішення суду відповідно до Глави 5 ЦПК України. Державний орган реєстрації актів цивільного стану видає на підставі рішення суду Свідоцтво про усиновлення.

Питання про встановлення цих фактів виникає за умови втрати відповідного свідоцтва або запису в Книзі реєстрації актів цивільного стану.

З заявами про встановлення факту реєстрації шлюбу може звернутися подружжя або кожен з них. Якщо заяву подано лише одним з подружжя, другий з них притягається до участі у справі як заінтересована особа.

Відповідно до ч. 3 ст. 21 СК України релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення державних органів реєстрації актів цивільного стану.

Суддя не вправі відмовити у прийнятті заяви, а суд - закрити провадження у справі з тих підстав, що органами реєстрації актів цивільного стану відмовлено у відновленні запису про реєстрацію акта у зв'язку з відсутністю даного запису у книгах реєстрації відповідних записів, що збереглися.

В порядку окремого провадження підлягають встановленню факти проживання чоловіка та жінки без шлюбу однією сім'єю (п. 5 ч. 1 ст. 256 ЦПК).

В ст. 3 СК України зазначається, що сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Встановлення факту спільного проживання має значення для захисту матеріальних інтересів осіб, які спільно проживають, оскільки ст. 74 СК України передбачено, що якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними.

При розгляді справ про встановлення відповідно до п. 6 ст. 256 ЦПК факту належності правостановлюючих документів особі, прізвище, ім'я, по батькові, місце і час народження якої, що зазначені в документі, не збігаються з ім'ям, по батькові, прізвищем, місцем і часом народження цієї особи, зазначеним у свідоцтві про народження або в паспорті (у тому числі факту належності правостановлюючого документа, в якому допущені помилки у прізвищі, імені, по батькові або замість імені чи по батькові зазначені ініціали), суд повинен запропонувати заявникові подати докази про те, що правостановлюючий документ належить йому і що організація, яка видала документ, не має можливості внести до нього відповідні виправлення. Разом з тим цей порядок не застосовується, якщо виправлення в таких документах належним чином не застережені або ж їх реквізити нечітко виражені внаслідок тривалого використання, неналежного зберігання тощо. Це є підставою для вирішення питання про встановлення факту, про який ідеться в документі.

Так, згідно з Порядком підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12.08.93 р. N 637, у разі коли документи про трудовий стаж не збереглися, його підтвердження здійснюється районними (міськими) відділеннями (управління) соціального захисту населення, а в судовому порядку встановлюється лише факт належності особі документа про трудовий стаж, якщо ім'я, по батькові та прізвище в ньому не збігаються з тими, що зазначені в її паспорті або в свідоцтві про народження.

В порядку окремого провадження встановлюються також факти народження особи у певний час та смерті, у разі неможливості їх реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану (п. 7, 8 ч. 1 ст. 256 ЦПК). Слід мати на увазі, що встановлення факту смерті потрібно відрізнити від оголошення громадянина померлим.

За наявності відповідних умов суд може встановлювати й інші факти, що мають юридичне значення, якщо законом не визначено іншого порядку їх встановлення. Судова практика до таких фактів відносить:

- визнання батьківства щодо дітей, які народилися до 1 жовтня 1968 р.;
- батьківства;
- реєстрації батьківства;
- факти прийняття спадщини, встановлення місця відкриття спадщини;
- факти володіння будівлею на праві приватної власності.

Суд може встановлювати факти, якщо вони й за іноземним законодавством тягнуть за собою правові наслідки для заявника і рішення суду необхідне заявникові для застосування у відносинах із громадянами інших держав (наприклад, для вирішення питання про наявність права на спадщину в особи, яка законодавством України не віднесена до кола спадкоємців за законом).

Суд розглядає заяви про встановлення факту батьківства в разі смерті особи, яку заявник вважає батьком дитини, і вирішує їх з урахуванням обставин, передбачених ст. 125, 130 СК України.

Заяви про встановлення факту визнання батьківства щодо дитини, народженої до 1 жовтня 1968 року, розглядаються судом у випадках, коли померла особа визнавала себе батьком дитини до цієї дати.

Заяви про встановлення фактів батьківства чи визнання батьківства розглядаються судом, якщо у свідоцтві про народження певна особа не вказана батьком дитини (наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 135 СК запис про батька дитини проведено за вказівкою матері, яка не перебувала у шлюбі) і можуть бути подані матір'ю, опікуном чи піклувальником дитини чи самою дитиною після досягнення повноліття.

Заява про встановлення факту прийняття спадщини та місця її відкриття може бути розглянута судом у порядку окремого провадження, якщо орган, який вчинює нотаріальні дії, не вправі видати заявникові свідоцтво про право на спадщину через відсутність або недостатність документів, що необхідні для підтвердження в нотаріальному порядку факту вступу в управління або володіння спадковим майном.

Факт володіння громадянином жилим будинком на праві власності встановлюється судом, якщо у заявника був правовстановлюючий документ на цей будинок, але його втрачено і не має можливості підтвердити наявність права власності не в судовому порядку. В таких справах заявник має подати докази про відсутність можливості одержання чи відновлення відповідного документа про право власності та про те, що на підставі цього документа жилий будинок належав йому на праві власності. Заяви про встановлення факту володіння будинком на праві власності не підлягають розгляду в порядку окремого провадження, якщо будівництво не було закінчено і будинок не був прийнятий в експлуатацію або його було збудовано самовільно чи зареєстровано за іншою особою.

Відповідно до п. 4 ст. 7 Закону від 22.10.93 р. "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", суд може розглядати заяви про встановлення фактів одержання громадянином ушкоджень здоров'я у районах бойових дій у період Великої Вітчизняної війни та від вибухових речовин, боєприпасів і військового озброєння в повоєнний період, а також під час виконання робіт, пов'язаних із розмінуванням боєприпасів часів Великої Вітчизняної війни незалежно від часу їх виконання.

Не підлягають розгляду судами в порядку встановлення фактів, що мають юридичне значення, справи про встановлення фактів щодо яких передбачено спеціальний порядок.

Справи про встановлення факту належності особі паспорта, військового квитка, квитка про членство в об'єднанні громадян, а також свідоцтв, що їх видають органи державної реєстрації актів цивільного стану, судовому розгляду в окремому провадженні не підлягають. З цього приводу законодавцем враховано позицію Верховного Суду, який зазначив, що ці питання вирішуються органом, який видав документ.

Проблемних та спірних питань, труднощів при розгляді цивільних справ окремого провадження за 1 півріччя 2017 року у суддів Лугинського районного суду не виникало.

Помічник судді

Л.А. Бардушко